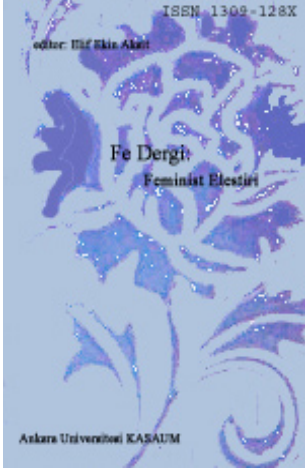

Yayınlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri 10, Sayı 1
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

Üretim Sürecinde Cinsiyetin ve İşçinin Yaratılması
Sibel Erdoğan

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 1 Haziran 2018

DOI: 10.1501/Fe0001_0000000200

Bu makaleyi alıntılanmak için: Sibel Erdoğan, “Üretim Sürecinde Cinsiyetin ve İşçinin Yaratılması,” *Fe Dergi* 10, no. 1 (2018), 109-111.

URL: http://cins.ankara.edu.tr/19_9.pdf

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Üretim Sürecinde Cinsiyetin ve İşçinin Yaratılması

Sibel Erdoğan *

Salzinger, Leslie. *Genders in Production; Making Workers in Mexico's Global Factories* (University of California Press: Berkeley, 2003)

Giriş

Kadın emeği ve bu emeğin küresel üretim zincirindeki işlevselliği üzerine gerek Türkiye’de gerekse de dünyada pek çok araştırma yapılmıştır (White 2015; Eraydın ve Erendil 1999; Dedeoğlu 2007; Dedeoğlu 2010; Bair 2010; Freeman 2001; Mills 2003). Bu araştırmalarda genel olarak, kadın emeğinin küresel sermaye açısından “ucuz”, “uysal” işgücü olarak görülmesi, kapitalist birikim için önemi ve ataerkil yapının kapitalizm ile ortaklıkları üzerinde durulmuştur. Salzinger de çalışmasında da bu konuları yinelemiştir ancak bunlara ek olarak fabrika içerisinde cinsiyete dayalı öznelliklerin ve işçilerin üretimi konusuna dikkat çekerek literatüre önemli katkı sağlamıştır. Salzinger’in eseri yeni olmamasına rağmen, Türkiye’de pek bilinmemekte ve kadın emeği üzerine çalışmalarda pek fazla kullanılmamaktadır. Bu açıdan eserin Türkiye’deki okuyucuya tanıtılması büyük önem taşımaktadır. Özellikle 1980’lerden sonra yapılan çalışmalarda kadınların küresel üretim zincirinde gittikçe artan oranlarda yer almaları “yeni uluslararası işbölümü” adıyla kavramsallaştırılmış ve ihracata dayalı ekonomilerde kadınlardan sağlanan ucuz işgücünün gelişmekte olan ülkeler için önemi, emek piyasası ve istihdam gibi konular üzerinde durulmuştur. Fabrika içi dinamikler ve etkileşim biçimleri, kadınlara atfedilen cinsiyete dayalı davranış normları bu çalışmalarda sorunsallaştırılmamış ve bu normların yerel mekanda nasıl ortaya çıktığı ihmal edilmiştir. Salzinger’in çalışması bunlardan farklı olarak çalışma mekanına girmekte ve cinsiyeti üretim esnasında analiz etmektedir.

Salzinger’in de belirttiği gibi emek piyasası teorisyenleri, kadınların, doğal olarak sahip oldukları düşünülen ve toplum tarafından kendilerine atfedilmiş olan “uysallık”larını sorgulamamışlar ve böylece hem emek kontrol pratiklerinin yapısal iktidarını, hem de cinsiyetli benliğin oluşturulma sürecini göz ardı etmişlerdir. Bu doğrultuda önceki çalışmalarda cinsiyetçi anlamların ve öznelliklerin sabit olduğu yönünde bir “özcülük” hatasına düşülmüş, cinsiyet statik bir yapı olarak ele alınmıştır. Salzinger’e göre, uysal ve becerikli kadın işçi üretim ilişkileri içerisinde üretilen bir söylemdir ve atölye içi öznellikler bu söylem çerçevesinde üretilmektedir. Cinsiyete dayalı öznellikler yönetsel karar mekanizmalarından işçilerin uyumu ve direnişine kadar her seviyede etkindirler. “Uysal emek” atölye içerisindeki günlük yaşamda, anlamlı pratikler ve retorikler çerçevesinde üretilmektedir (ss. 15-16).

Salzinger’in öznelerin ve işçilerin söylemsel üretim sürecine yaptığı vurgu ve araştırmanın bir alan çalışması olması, post-yapısalcı bir anlayışın etnografik bir çalışmayla birleştirilmesi sonucunu doğurmuştur. Böyle bir metodoloji seçimi ile Salzinger dilsel söylemlere odaklanan feminist post-yapısalcı anlayışın günlük pratik ile barıştırılmasını sağlamaya çalışmaktadır. Zira feminist post-yapısalcıların öznelliğin belirlenmesinde dilsel sembollere atfettikleri rol, cinsiyete dayalı kategorilerin günlük yaşamdaki inşasını göz ardı etmektedir. Salt dilsel yapılar üzerine odaklanma, cinsiyetin mekana göre değişen pratikteki özgüllüklerinin ihmal edilmesine neden olur ve bu temsillerin yerel egemenlik alanlarına göre gösterdiği değişkenliği görmezden gelir. Cinsiyetin yerel ve bağlamsal olarak ortaya çıkması “nerede”, “ne zaman” ve “nasıl” sorularına yanıt bulmayı gerektirir ve bu durum günlük etkileşim pratiklerinin analiz edilmesini sağlayacak etnografik bir çalışma ile mümkün olabilir (s. 22).

Salzinger kitabında, radikal feminizmin “kişisel olan politiktir” sloganına “kişisel olan ekonomiktir” söylemini de eklemiş, öznelerin ve metaların üretimi arasındaki bağlantıları görünür kılmayı hedeflemiştir (s. 2). Bu anlamda, Salzinger’e göre, küresel üretim zincirinde fabrika içi çalışma feminizedir ancak bu atölyelerde sadece kadınların çalıştığı manasına gelmez. Feminizasyon süreci hem kadın hem de erkek bedenleri üzerinde söylemsel bir süreç olarak ortaya çıkar ve bir emek havuzu oluşturur. Atölyede bu paradigmanın üretimi yönetici kademesindekilerin sahip oldukları cinsiyete dayalı ön kabullere göre değişmekte ve ücretler düştükçe kadınların varsayılan “uysallıkları” perçinlenmektedir. Küresel üretimde “üretici kadın işçi” imajının söylemsel ve

* Arş. Görv. Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

pratikteki üretimi hem fabrika içerisindeki üretim ilişkileri hem de kadın ve erkek çalışanlar arasındaki etkileşim ritüelleri ekseninde meydana gelmektedir.

Salzinger, atölye içi kontrol sürecinin asli bir ögesi olarak post-yapısalcı bir kavram olan “çağırma/adlandırma”yı kullanır. Bu kavramı Althusser’in *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* eserinde görürüz. Althusser, özne kategorisinin işleyişinde ideolojinin somut bireyleri somut özneler olarak çağırıldığını ve adlandırdığını dile getirir (Althusser 2000/1970, 63). Yönetimsel kontrol atölye içi öznelliklerin oluşumu yoluyla işler. Bu ilişkisel bir sürece işaret eder. İşçiler fabrika içindeki diğer aktörler ile etkileşim içerisinde bu sürecin asli bir ögesini oluştururlar ve adlandırma sadece yöneticiler tarafından gerçekleştirilen bir işlemde ziyade işçiler arasında da işleyen ve güç ilişkilerine göre değişen bir süreci ifade eder (ss. 19-20).

Kitap sekiz bölümden oluşmaktadır. Kitapta Salzinger Meksika- Amerika sınırındaki Ciudad Juarez’de küresel çapta üretim yapan dört farklı fabrikada katılımcı gözleme ve görüşmelere dayalı olarak araştırmasını gerçekleştirmiştir. Araştırması sırasında yöneticiler, işçiler, iş arayanlar, şirket avukatları, iş temsilcileri gibi aktörlerle görüşmeler yapmış ve bu fabrikaların üçünde üretime doğrudan işçi olarak da katılmıştır. Salzinger, fabrika içi özneleştirme süreçlerini betimlemek amacıyla bu fabrikaları, atölye içerisindeki cinsiyet üretim yapılarına bağlı olarak “Panoptimex”, “Particimex”, “Andromex”, ve “Anarchomex” olarak adlandırmış ve kitabın devamında bu fabrikalardaki işleyişten ve fabrika içi aktörler arası ilişkilerden bahsetmiştir.

Kitabın ilk üç bölümünde araştırmanın yöntemi, amacı ve teorik çerçevesi anlatılmış, dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci bölümlerde yazarın alan çalışmasına ilişkin deneyimleri ve gözlemleri her bir fabrika özelinde değerlendirilmiştir. Bu bulgular, Amerikalı bir yöneticiye sahip, panoptik bir denetim mekanizması çerçevesinde cinsiyete dayalı öznelliklerin üretildiği ve cinsiyete dayalı anlamların üretim sürecinde bir kontrol aracı olarak kullandığı Panoptimex Meksikalı bir yöneticiye sahip olan, çalışanların post-Fordist çalışma ilişkilerince denetlendiği ve işçi kimliğinin fabrika kimliği ile özdeşleştiği Particimex; fabrika içi cinsiyetçi söylemin emeğin feminizasyonundan ziyade maskülenleşmesine neden olduğu, yapılan işin erkek işi olarak görüldüğü, kadın işçilerin makyaj yapmasının ya da süs eşyası kullanmasının yasak olduğu ve bu “uygun” davranışların sıkıca denetlendiği Andromex ve son olarak erkek çalışanların “kadın işi” yaptıklarından dolayı yöneticiler tarafından görmezden gelindiği ve aşağılandığı, buna paralel olarak erkek işçilerin kadın işçilere karşı maço davranışlar sergilediği Anarchomex adlı fabrikalar ekseninde detaylı olarak sunulmuştur.

Salzinger eserinin son bölümünde ise uluslararası üretimde kadın emeğinin kullanımının ve “ucuz işgücü” anlayışının, “ince, marifetli parmaklar” metaforu doğrultusunda, doğrudan kadın bedenini ifade eden bir süreç olduğunu ve ucuz emeğin feminizasyonunun bu fikrin hem nedeni hem de sonucu olduğunu vurgulamaktadır. Cinsiyete dayalı öznellikler, anlamlar atölye içerisinde üretilmektedir ve bu durum yine ataerkil toplumun bir üyesi olan yöneticilerin tutumlarından kaynaklanmaktadır. Bu anlamda, üretim biçimi uluslararası olsa dahi emek kontrol süreci yerel olarak belirlenmektedir ve cinsiyete dayalı “yönetilebilirlik” sömürü koşulları altında üretilmektedir (s. 163-165).

Salzinger’in kitabında dikkat çeken nokta, araştırma boyunca sunulan bilgilerin büyük oranda araştırmacının gözlemlerine dayalı olması ve görüşmecilere ilişkin vurguların kitap boyunca çok az yer almasıdır. Dolayısıyla araştırma genel olarak yazarın tecrübelerini öykülemesi üzerinden gitmektedir. Buna ek olarak Salzinger cinsiyete dayalı öznelliklerin fabrikadan fabrikaya değiştiğini ve asıl olarak yöneticilerin işçilere ilişkin tutumundan kaynaklandığını söylemektedir (s. 163). Salzinger eserinde küresel bir fabrikanın dinamiklerinin anlaşılması için cinsiyete dayalı öznelliklerin anlaşılması gerektiğini ve bu doğrultuda “içeridekiler” ve “dışarıdakiler” e bakmak gerektiğini belirtmiştir (s.165). Ancak araştırmada fabrika içi cinsiyete dayalı öznellikler arasındaki değişimin nedeni yeterince açıklanmamıştır ve yerel cinsiyetçi söylemin önemi vurgulanırken bu söylemin fabrika dışı yerel kültürle bağı üzerinde pek fazla durulmamıştır.

Yazara göre, ekonomik süreçler öznelerin oluşumu yoluyla işler (s.165). Bu anlamda Salzinger’in araştırması, cinsiyetin küresel üretimde önemini vurgularken aynı zamanda kontrol mekanizması olarak nasıl kullanıldığına ve fabrika içerisinde nasıl inşa edildiğine dikkat çekmektedir. Bu konuda özellikle Türkiye’de yapılan çalışmalarda genel olarak kadın ve erkek işçilerin çalışma koşulları, kayıt dışı çalışma, ev eksenli çalışmada kadın işgücünün rolü ve ataerkil kültür ile ilişkisi ağırlıklı olarak vurgulanan temalardan biri olmaktadır ancak işçinin söylemsel üretimi ve bu durumun yerel kültür ile ilişkisi pek fazla dillendirilmemekte, kadını ucuz işgücü olmaya götüren ve bu konuda kadını ikna eden ataerkil söylemsel yapı ve pratik üzerinde pek fazla durulmamaktadır.

Sonuç olarak, Salzinger'in kitabı fabrika içi "kadınlık" ve "erkeklik" söylemlerinin üretiminin emek kontrolü üzerine etkisini ortaya koyarak üretim için gerekli olan öznelliklerin ve işçilerin üretim mekanizmalarının belirlenmesi küresel üretim zincirinde kadın emeğinin rolünün, kadını "ucuz işgücü" olmaya iten söylemsel sürecin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Kaynakça

- Althusser, Louis. (2000/1970). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (Çev. Y. Alp, M. Özışık). İstanbul: İletişim yayınları.
- Bair, Jennifer. (2010). "On Difference and Capital: Gender and the Globalization of Production." *Signs*. Vol. 36, No. 1: 203-226.
- Dedeoğlu, Saniye. (2007). *Women Workers in Turkey: Global Industrial Production in Istanbul*. IB Tauris: London.
- Dedeoğlu, Saniye. (2010). "Visible Hands–Invisible Women: Garment Production in Turkey." *Feminist Economics*. 16:4, 1-32
- Eraydın, Ayda.; Erendil, Asuman. (1999). "The Role of Female Labour in Industrial Restructuring: New Production Process and Labour Market Relations in the İstanbul Clothing Industry." *Gender, Place and Culture*. Vol 6, No:3, 259-272
- Freeman, Carla. (2001). "Is Local: Global as Feminine: Masculine? Rethinking the Gender of Globalization." *Signs*. Vol. 26, No. 4: 1007-1037.
- Mills, Mary, B. (2003). "Gender and Inequality in the Global Labor Force." *Annual Review of Anthropology*. Vol. 32, 41- 62.
- White, Jenny, B. (2015). *Para ile Akraba; Kentsel Türkiye'de Kadın Emeği*. İstanbul: İletişim yayınları.